

DAGENS FRÅGOR

Chrusjtjov och kulturen

I december 1962 besökte den ryske partiledaren en utställning av modern konst i Moskva. Han talade i samband därmed ett språk som var utomordentligt klart och tydligt. Han fördömde den moderna, särskilt den s. k. abstrakta konsten. Den var meningslös och formalistisk och stred mot de kommunistiska idealen.

Det har sedermera visat sig att detta Chrusjtjovs utställningsbesök och hans därvid gjorda uttalanden var upptakten till en räfst med den yngre sovjetiska generationens konstnärer, särskilt författarna. Under vintern har i Moskva hållits ett antal möten, dit företrädare för den s. k. unga skapande intelligentsian kallats. Det sista av dessa möten hölls den 8 mars. Av allt att döma har det i början gått stormigt till. De unga författarna har inte velat acceptera den kritik, som det kommunistiska partiet riktat emot dem, men man har tvingats att böja sig. Flera — bland dem den unge Jevtusjenko — har gjort offentlig avbön. Det förtjänar att påpekas att just Jevtusjenko så sent som förra året i utlandet fick företräda den ryska litteraturen, och han var bjuden till Italien denna vår. På sistnämnda inbjudan har han skickat återbud på grund av »sjukdom».

Den som till sist avgjort frågan mellan partiet och de unga konstnärerna var Chrusjtjov själv. Mycket av vad han sagt tycks ha varit ganska märkligt. Han har bl. a. påstått att ingen

anti-semitism existerar i Sovjetunionen, något som lär ha mötts med ett hänskratt. Han har vidare gjort gällande att ingen generationsmotsättning existerar mellan de nu utövande yngre konstnärerna och den äldre generationen. Redan att uttalandet gjorts måste innebära att en sådan motsättning i själva verket finns, och detta har bekräftats i allra högsta grad av den litteratur som man har tillgång till.

Ilja Ehrenburg införde ordet »tövädret» som beteckning för den lättnad som inträdde efter Stalins död i fråga om kontroll och övervakning av bl. a. litteraturen. Det är alldeles tydligt att Stalin-tiden är ett stort problem för den yngre generationen. Man förstår den inte och, vad viktigare är, man förstår inte att de personer, som upplevde Stalin-tiden och som då högljutt gillade den, fortfarande kan sitta kvar och inneha makten. Chrusjtjov har gjort gällande att han själv och andra visserligen insåg att Stalin hade vissa svagheter men att man aldrig kunde tro att oskyldiga människor förföljdes osv. Det är givet att hela den historieskrivningen är falsk. Stalins nära medarbetare, av vilka Chrusjtjov var en, måste ha varit utomordentligt väl medvetna om de terrormetoder med vilka Sovjetunionen regerades. Man inte bara teg och samtyckte. Som bekant samtyckte man under ständiga, krypande försäkringar om sin aktning för och kärlek till Stalin. Mängder av sådana uttalanden finns och låter sig inte förfalskas. De

personer, som en gång hemföll åt den mest obalanserade »personkult» som en modern tid har sett och som i alla avseenden utnyttjade och drog nytta av diktaturens värsta metoder, de leder nu Sovjetunionen. Att så är fallet har klart gått upp för den yngre generation, som däri sett ett moraliskt problem. Detta har kommit till uttryck i litteraturen. Nu har kritiken av personkultens tid tydligen gått för långt. Chrusjtjov kan inte tåla att förhållanden under Stalin-tiden utsätts för alltför kraftig belysning. Ljuset måste då falla alltför starkt på honom själv. Alltså får litteraturens krav vika. Eller, för att citera Chrusjtjov, de som företräder »den ruttna idén om en absolut frihet» förstår inte att socialismen segrat och slutgiltigt genomförts i Sovjetunionen.

Den nya censuren har kamouflerats på traditionellt sätt. Partiet kommer att leda konsten i en sådan riktning att »folkets intressen» tillgodoses. Vad som är folkets intressen avgör givetvis partiet. Resultatet blir att mer kommunistisk hyllningslitteratur publiceras — och mer konstnärlig litteratur får bli liggande i skrivbordslådorna.

Motsättningarna Sovjet-Kina

Om man bortser från de kända ideologiska motsättningarna mellan de sovjetryska och kinesiska partierna och bara koncentrerar sig på de mellanstatliga förhållandena, blir slutsatsen att de rent politiska intressekonflikterna undergått en uppseendeväckande skärpning de senaste sju åren. De maktavande i kommuniststaterna håller styvt på fiktionen att dessa stater är vanliga statsbildningar som regeras och domineras av endast ett parti, men som på det internationella planet uppträder som övriga stater, d. v. s. försvarar sina internationella

intressen och uppträder utåt enligt allmänt godkända diplomatiska regler. Vidare: kommuniststaterna håller betydligt mera på diplomatiska regler och diplomatiska protokoll än vad icke-kommunistiska stater brukar göra; detta bl. a. för att inom kommunistblocket kunna dra en exakt skiljelinje mellan ömsesidiga förhållanden på partiplanet och på det statliga planet.

Utvecklingen av den ideologiska tvisten mellan Sovjet och Kina åtföljs av en utveckling även på det mellanstatliga planet. Denna utveckling antyder att motsättningarna på detta plan kanske är starkare och väsentligare än s. k. ideologiska meningskiljaktigheter. Detta kan man konstatera utan att på något sätt underskatta betydelsen av ideologien i detta sammanhang.

Det var faktiskt bara under fem år — mellan 1951 och 1956 — som förhållandet mellan de båda staterna var friktionsfritt och tillfredsställande för både Peking och Moskva. Kriget i Korea åtföljdes av en intensiv och stor rysk ekonomisk hjälp till Kina. Flera tiotal tunga industrianläggningar, rustningsfabriker och andra betydande investeringar gjordes då med sovjetiskt ekonomiskt och tekniskt bistånd. Flera tusen ryska tekniker var verksamma i Kina. Den kinesiska armén moderniserades och utrustades med ryska vapen i samarbete med ryska officerare, grundvalen till en kinesisk atomforskning lades av ryska vetenskapsmän — bl. a. byggde man några atomreaktorer som fungerar ännu idag. Ryssarna ordnade en rad raketbaser på kinesiskt territorium i närheten av Formosa-sundet och utbytet av vetenskapsmän mellan de båda länderna var under denna tid mycket intensivt. De ryska varukrediterna och finansiella lånen under dessa år uppskattas lågt räknat till omkring

20 miljarder dollar och kineserna uppfyllde avtalsmässigt sina betalningsplikter mot Sovjet. Peking erkände då utan reservation det sovjetryska partiets ledarskap. Kinas ställning inom östblocket var i själva verket en satellit — om också den största och den mest oberoende — och den kommunistiska goda tonen föreskrev också att termen satellit inte användes mot Mao Tses rike.

Till följd av den första ideologiska sprickan i samband med den första fasen av den s. k. avstaliniseringen 1956 blev förhållandet mellan de båda brödrastaterna allt kyligare och det perfekta samarbetet alltmer gnisslande. Det var Sovjet som först började med att trycka på och utöva utpressning mot det kinesiska partiet med hjälp av statens politiska medel. Pekings press och radio har under de senaste åren ofta upprepat sin förebråelse mot Moskva för »en utbredning av den ideologiska tvisten på de mellanstatliga förhållandenas område». Denna anklagelse upprepas än idag av Peking. Ett annat drastiskt exempel på denna Moskvas brytning av kommuniststaternas umgängesregel är vad som hände i relationerna med Albanien.

Redan 1958 började den ryska ekonomiska hjälpen till Kina att minska. För att säkerställa landets vidare ekonomiska utveckling startade Mao Tse hösten 1958 sin stora reform med folkkommunerna — och detta utan Moskvas välsignelse och trots de ryska teoretikernas avståndstagande. Samtidigt svek Chrusjtjov sina löften att understödja en kinesisk invasion mot kustöarna och Formosa med ryska raketvapen. Hösten 1958 var en vändpunkt och sedan dess har samarbetet mellan de båda imperierna blivit allt kärvare.

Under 1959 avbröts det sovjet-kinesiska samarbetet på atomvapenområ-

det. Många byggnationer inom den kinesiska tunga industrin stoppades på grund av uteblivna leveranser från Sovjet. För första gången införde Sovjet en åtstramning i betalningsreglerna och krävde Kina på stora summor trots att folkkommunerna och naturkatastroferna gjort landet insolvent. I början av följande år, 1960, återkallades ryska tekniker från Kina.

Samtidigt började man från sovjetrysk sida att intensifiera den diplomatiska verksamheten i Kinas randstater: Nord-Korea, Vietnam, Laos och Indonesien. Peking antydde då misstankar om att Sovjet ville isolera Kina diplomatiskt och Mao Tse svarade med ökad aktivitet av kinesiska agenter och en intensifierad export av maotseismen på de afrikanska och sydamerikanska kontinenterna. Banden med Albanien stärktes också. Det senare var Kinas offensiva försök till utpressning mot Sovjet på det ryska imperiets känsligaste område, dvs. satellitbältet. Moskva vädrade offentligt sin indignation över att Kina använde valutorna till finansieringen av maotseismens expansion i u-länderna i stället för att sköta sina skulder.

Allt detta utgör den reella politiska bakgrunden till den ökning av meningsskiljaktigheterna mellan partierna, som övergick till öppet gräl under den kongress som 81 kommunistpartier höll i Moskva 1960. Det var också under den kongressen som grunden för tvisten mellan Sovjet och Albanien lades.

Under 1961 har Sovjets och satellitländernas export till Kina minskat med ungefär 60 procent jämfört med 1958. Den formella orsaken var att Kina inte skötte sina betalningsplikter. Peking upphörde med att sända en observatör till Komekon-sammanträdena och tvisten blev allmänt känd i hela världen. I u-länderna upphörde kinesiska och sovjetryska agenter att

samarbeta och började i stället att konkurrera med varandra.

Mot slutet av 1961 ökade avstaliniseringen i Sovjet, då man på den XXII:a kongressen beslöt att flytta Stalins stoft från Leninmausoleet. Följden av Albanis opposition — som även var representativ för Kina — blev en total brytning mellan Sovjet och Albanien även på det statliga planet. Kineserna blev aktivare i Laos och Vietnam och ryssarna började bromsa deras aktivitet genom att minska leveranserna av vapen och vissa viktiga råvaror, t. ex. olja. Det var ett mycket märkbart slag för Kina, som importerar 80 procent av sin olja från Sovjet, särskilt som Sovjet också höjde priset på oljan till nästan det dubbla i förhållande till världsmarknadspriset.

Vid årsskiftet 1961/62 levererade Sovjet till Indonesien på kreditvillkor stora mängder vapen och krigsmateriel för omkring 600 miljoner dollar. Peking uppfattade detta som en tillrättavisning och ett försök att ännu mer minska Kinas expansionsutsikter. Våren 1962 började sovjetpartiet bekämpa det kinesiska inflytandet på Kuba. Ett avtal mellan Sovjet och Indien om ryska leveranser av Mig-flygplan undertecknades, trots att dessa plan endast kunde användas mot Kina. Under hela Himalaya-kriget mellan Kina och Indien under hösten 1962 tog Sovjet inte en enda gång Kinas parti.

Efter Kuba-krisen i oktober 1962 började Peking öppet anklaga Moskva för kapitulation inför imperialisterna, förräderi mot kommunismens sak och det kinesiska partiet deklarerade sitt anspråk på ledarskap inom kommunistvärlden.

Krisen i det politiska förhållandet mellan de båda staterna har kulminerat efter det östtyska partiets kongress i Berlin i januari, då det kinesiska

partiets delegation diskriminerades och Peking-propagandan antog en rent fientlig ton mot den makthavande gruppen i Moskva. Strax därefter inställde Sovjet all handel med Kina och rekommenderade de övriga Komekoländerna att inta samma attityd. Kinas ambassadör i Moskva fick veta att Kina måste betala sina löpande skulder innan exporten åter kunde komma ifråga. Till saken hör att Kina under året 1962 använt 285 miljoner dollar för »hjälp till u-länderna». Samma post i Sovjets budget uppgick till 125 miljoner dollar. Tydligen har Sovjet bestämt sig för att vägra att vidare indirekt finansiera den kinesiska konkurrensen i u-länderna.

Moskvas utpressning mot Peking på det statliga planet väckte desperation i Kina. Under mars har det kinesiska partiorganet publicerat en artikel i vilken Kina deklarerar sina territoriella anspråk mot Sovjet ungefär på samma sätt som tidigare mot Indien. Dyliga incidenter betyder alltid en skärpning i förhållandet mellan två stater och innebär en möjlighet till diplomatisk brytning och eventuella krigshandlingar. Samtidigt gör man i Moskva ingen hemlighet av att Sovjet inte kommer att förhålla sig passivt den dag då Kina får sin första operativa atombomb.

Sverige och DAC

Det kan som bekant gå troll i ord. Vad värre är, orden kan få en sådan makt över tanken att »trollen» till slut styr det mänskliga handlandet. Det flitiga åberopandet av den svenska neutralitetspolitiken som argument mot Sveriges deltagande i det europeiska samarbetet förefaller ha gett ordet neutralitet en sådan trollmakt över regeringens handlande i vissa frågor.

En illustration till detta fick man i den nyligen avhållna debatten om u-landshjälpen i riksdagen. För att samordna och effektivisera den bilaterala hjälp som ges från medlemsländerna har inom OECD bildats ett speciellt organ, DAC. I flera omgångar, senast vid årets riksdag, har motionsvägen yrkats på svensk anslutning till detta organ, vars verksamhet är avsedd som en komplettering till den genom FN bedrivna multilaterala u-landshjälpen. De tre borgerliga oppositionspartierna har i varje fall i år varit eniga i detta krav. Motiveringen är uppenbar. Samtliga partier är eniga om att vi skall öka vår u-landshjälp. Det råder heller inga delade meningar om behovet av samordning av de olika ländernas insatser för undvikande av dubbelarbete och onödiga kostnader. Hjälpbehoven i u-länderna är så mycket större än de hittills mobiliserade resurserna att något utrymme för slöseri inte finns. Man är vidare överens om att hjälpen måste bedrivas såväl genom FN som i andra former. Sålunda svarar Sverige på egen hand för en rad biståndsprojekt i olika delar av världen. Det skulle därför ligga nära till hands att vi även engagerade oss i det speciella organ för samordning av OECD-ländernas bilaterala u-landshjälp som DAC utgör.

Men nej! »En anslutning till DAC», framhöll statsrådet Ulla Lindström i riksdagsdebatten, »kan i vissa lägen bli besvärande för svensk neutralitetspolitik». För att illustrera detta berättade statsrådet att USA förra året engagerade sig för att DAC skulle överta vissa hjälpåtgärder gentemot Colombia, Chile och Brasilien, vilket statsrådet uppfattade som en indikation på att amerikanerna försöker via DAC avlasta politiskt betingad hjälp på de europeiska staterna. Med andra ord: när den stat som hittills, såväl inom OECD som inom FN och f.ö.

över huvud taget lämnat de största bidragen till u-länderna, vill föra över administrationen av en del av sin direkta hjälp till ett organ, vars uppgift är att samordna de helt dominerande bidragsländernas bilaterala insatser, då blir detta organ något som Sverige inte kan medverka i därför att vår alliansfria politik skulle kunna komma i dålig dager.

Detta barocka resonemang blev självfallet fullständigt sönderskjutet i riksdagsdebatten, speciellt av hrr Ståhl och Bohman. Intressant är att notera, att även några socialdemokrater fann fru Lindströms argumentering en aning för magstark. Såväl fru Sjövall som hr Kellgren (båda s) fann sig föranlåtna att ta avstånd från regeringens senaste utvidgning av neutralitetsbegreppet. Hr Kellgren uttryckte oppositionens synpunkter med en viss elegans på följande sätt:

»Man bör inte misskreditera neutraliteten på det sätt som statsrådet gjorde här i kammaren, ty vår neutralitet är så pass viktig att anslutningen till DAC:s verksamhet får betraktas som en sak för sig. Jag har den uppfattningen att Sverige skall medverka på alla områden som rör internationell biståndsverksamhet. Vi skall ta vara på vartenda tillfälle att göra detta. Därigenom kan vi på ett betydligt effektivare sätt få förståelse också för vår neutralitet och för våra speciella uppgifter i det internationella samarbetet.»

De teologiska fakulteterna än en gång

»Utskottet vill i anledning av de nu föreliggande motionerna... understryka, att utskottet vidhåller den mening, varåt utskottet i sitt utlåtande år 1961 gav uttryck. Utskottet förutsätter, att Kungl. Maj:t snarast möjligt upptager omförmälda fråga till för-

nyat bedömande. Utskottet förordar, att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t giver till känna vad utskottet sålunda anfört.»

Bakom den torra riksdagsprosan, i detta fall hämtad från statsutskottets utlåtande nr 61, ligger i realiteten en allvarlig reprimand åt regeringen. Även om motionärerna som väntat inte vann odelat bistånd i statsutskottet, kan man tala om en halv seger. Det finns anledning nog att följa ärendet uppmärksamt i fortsättningen. Det gäller en fråga av stort principiellt intresse, nämligen formerna för stödet åt de teologiska fakulteterna.

Som bekant har dessa länge varit det svenska universitetsväsendets styvbarn. År efter år förbigår departementschefen med en axelryckning välunderbyggda, av universitetsmyndigheter och kanslersämbete understödda äskanden. Det är för övrigt sedan länge en offentlig hemlighet att Edenmans statssekreterare herr Löwbeer behandlar herrar teologer på ett sätt som är direkt utmanande. De teologiska fakulteterna får alltså inte del av universitetsupprustningen. Men det är inte riksdagen utan regeringen själv som stoppar.

Redan 1961 framhöll statsutskottet i anledning av ett par motioner, att

medelstildelningen till de teologiska fakulteterna lämnade åtskilligt övrigt att önska. Utskottet föreslog direkt, att teologerna borde få del av den automatik, som successivt genomförts i de filosofiska fakulteterna. Men Kungl. Maj:t, som gärna sneglar åt radikal opinion när det gäller teologin, framhärdar. Det har till och med gått så långt, att några av de i studiehandboken föreskrivna kurserna för blivande kristendoms lärare måst inställas på grund av brist på medel. Som bekant skrev ett antal upprörda studenter till kungen i ärendet för ett par månader sedan. Ändå är bristen på kristendoms lärare på grundskolans högstadium utomordentligt stor. Den saken uppmärksammades av fjolårets riksdag, som trots brist på stöd från herr Edenman i en dramatisk gemensam votering med en rösts övervikt beslöt anslå medel för anordnande av ett antal vidareutbildningskurser för kristendoms lärare.

Kungl. Maj:t framhärdar. Det läge, som nu uppkommit, utgör i sanning en intressant probersten på regeringens vilja till objektivitet. Skall den fortsätta att nonchalera riksdagsopinionen?

Sannerligen, statskyrkosystemet kan ha sina besvärligheter...